

"Droschak"

ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse :
Redaction du "Droschak"
2, rue de la République
GENÈVE (Suisse)
LIBRARY

«ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՄԿԱՆ ԴԱՁՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ» ՕՐԳԱՆ

ՎԱՍՊՊՈՒՐԱԿԱՆԻ

Վ Ե Ր Ջ Ի Ն Հ Ե Ր Ո Ս Ա Կ Ա Ն Կ Ռ Ի Ի Ն Ե Ր Ո Ւ Մ

Ը Ն Կ Ա Օ Ք Ա Ջ Ե Ր Ը

1. ԱՐԻՍԱԿԵՍ ԶՕՐԵԱՆ (ԿԱՐՕ), Գողթնի Ցղնա գիւղից, 26 տարեկ. Զինագործ:
2. ԿԱՐԱՊԵՏ ԴԱԻԹԵԱՆ (ԽԱՆ), Ղազախի Թուրք գիւղից, 26 տարեկ. Արհեստաւոր:
3. ԱՍՏԻԱՆՍԿՈՒՐ ՄԻՐԱՅԵԱՆ, Ղազարցի, 26 տարեկան: Կնիքասպայ:
4. ԱՐՏԱԿԵՍ ԲԱՏԻԿԵԱՆ (ԵԳՈՐ), Նոր-Բայազետից, 24 տարեկան:
5. ՎԱՐԴԱՆ ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆ (ԲԻՉԱ), Տիվրիկցի, 45 տարեկան:
6. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՌԵՅԵԱՆ (ԳԻՂԱՏՈՍ), Ալեքսանդրապոլցի, 24 տար. Արհեստաւոր:
7. ՕՋԱՆ ԼԱԹՈՅԵԱՆ (ԼՕՐԹՕ), Մուշի Վարդենիս գիւղից, 27 տարեկան:
8. ԲՈՒԲԵՆ ՏԵՐ-ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ, Թիֆլիզցի: 22 տարեկան:
9. ԿԱՐԱՊԵՏ ՓԱՆՈՍԵԱՆ, (ԱՐԸԱԿ), Գողթնի Ցղնա գիւղից, 24 տար. Գերձակ:
10. ԳՐԻԳՈՐ ԱՍԼԱՆԵԱՆ, Վանեցի, 22 տարեկան:
11. ԱՏԵՓԱՆ ՆԱԶԱՐԵԹԵԱՆ, (ԻԻԱՆ), Ախալքալաքցի:
12. ՄԿՐՏԻՉ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Ղազախեցի, 25 տարեկան:
13. ԱՐՁԱԿ ՈՍԿԱՆԵԱՆ, Հուշայ գաւառի Հիրւանայ-Չոր գիւղից, 24 տար. Զինուոր:
14. ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՂԱՆԵԱՆ, Ախլցեացի, 20 տարեկան:
15. ԽԱՉԻԿ ԱՐԲԱՍԵԱՆ, Վանի Կուռուբաշ գիւղից, 35 տարեկան:
16. ԱՋՐ ԶԵՍՍԵԱՆ, Հատախցի, 35 տարեկան:
17. ՍԱՂԱԹԷԼ ԶՕՂԱՐԵԱՆ, Համադանցի, 20 տարեկան:
18. ԽԱՉԻԿ ԽԻՁԱՆՑԻ, 35 տարեկան:
19. ԳԱՍՊԱՐ ՎԱՆԵՑԻ, 40 տարեկան:
20. Վերջի Վաղարշապատ - Ղազարցի (1901)

Յարգա՞նք ձեզ, սրտի մարդիկ: Ձեր սննդն չպատճառեք զիակները առջեւ խոնարհու՞մ ենք մեր
 զրուհիները . . . Մի սիրտ ունե՞իրք, այն էլ զո՞ր բերքի ժողովրդի ազատութեան Ս. Գործին . . .
 Հայ աշխատաւոր դասի մաքուր զաւակներ, ժողովրդի հեծեծանքը ձեր սրտում միայն ար-
 ձազանդ գտաւ. դո՞ւք գնացիք սրբերու նրա արցունքները եւ ընկաք: Ընկաք, որ ձեր մատաղ
 արիւնով ոռոգուած Մայր-Հայրենիքը ծլի ու ծաղկի. մեռաք, որ մի ամբողջ ժողովուրդ ապրի
 Յարգա՞նք ձեզ, տղերք ջան:

ՖԷԴԱՅԻՆԵՐԻ

ԱՐԻԻՆԱՀԵՂ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ

ԽԱՆՍԱՈՐԻ ԼԵՌՆԱԳԼԵՑՈՒՄ

Գաշնակցութան սուար արշաւախումբը, տասնեակներէ բաժանուած, յուլիս 25/6 օգոստոս յարձակում գործեց Խանասորի լեռնադաշտի վրայ և չորս կողմից պաշարեց Մազրիկ կոչուած արիւնարբու քիւրդ ցեղը:

Ֆէդայիների շեշտակի գնդակները գրեթէ բնաջինջ արին այդ թշնամի ցեղը, որի գործն է Աղբակի բոլոր կոտորածները ու խժոժութիւնները, որ դեռ անցեալ տարի, իր վրաններից ոչ շատ հեռու, Բարթողիմէոսի վանքի շրջակայքում, կոտորեց Աւետիսեանի առաջնորդութեամբ Աանից փախած հայերի հարիւրաւոր խումբը:

Յեղապետ Շարաֆ-բէյ իր ընտանիքով սրախոզող եղաւ Յաջողութիւնը փառաւոր և եզակի էր մեր յեղափոխական տարեգրութեան մէջ, յարձակողական տեսակէտից:

Վախը տեւեց լեռնոտ դիրքերում մինչև ուշ գիշեր: Թշնամիների դիակները կոյտեր էին կազմում:

Գաշնակցութեան Ֆէդայիները ցոյց տւին կատարեալ քաջութիւն և անվեհերութիւն:

Զոհ տւինք միայն 19 քաջեր:

Վեցցե՛ն քաջարի Ֆէդայիները,

Վեցցե՛ Յեղափոխութիւնը:

ԱՐԷՓ ԿԵՒՐ. ԿՕՄԻՏԷ

(ՄԻ ՖԷԴԱՅՈՒ ՄՍՍՆԱԻՐ ՆԱՄՍԿԻԾ)

... Ինչ նոր վերադարձայ արշաւանքից յոգնած եմ, ուստի յետոյ կը դրեմ սպաւորութիւններս: Իմացիր միայն, որ արշաւանքին մասնակցեցի իբր հասարակ զինուոր: Արշաւախումբը բաժանուած էր տասնեակների. ես գտնուում էի առաջին տասնեակի մէջ:

Մտնելը էինք Շարաֆ-բէյի վրանին մինչև 15 քայլ: Այդպիսի բան տեսնուած չէր, գնտակները կարկտի պէս էին թափուում, գլխաւորապէս կանոնաւոր զօրքի կողմից: Զարմանալի է, ինչպէս այնքան գնտակներից մէկը ինձ չգիպաւ: Պատերազմից շատ աւար է բերուած. ես էլ բերի Շարաֆի սուրը եւ այն սպիտակ ատրասի վրայ ոսկետառ ֆիրմանը, որը Մարդասպանը տւած էր Շարաֆին՝ քիւրդերից համոզական գուճը կազմելու ...

Պ Ա Տ Ի Ի Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Ն

Տէրբոր Բաղէշում, Ֆէդայիների արշաւանք Վասպուրականում, ջախջախուած զինուորներ, սրախոզող քրդա-

կան ամբողջ ցեղ, աւերած քրդական գիւղեր, դինամիտ Պոլսում, պայթիւն Բ. Դոան մէջ ...

Գարձեալ հայերը:

Ինչպէ՞ս. այսքան արհաւիրքներից յետոյ դեռ յանդգնում են ձեռք բարձրացնել 25° որ խեղդուած էր նրանց ձայնը, մարած էին յոյսերը, թուլացած արիւնաքամ բազուկները:

Անսպասելի՛, անհաւատալի՛ լուրեր ...

Այո՛, երբբայցում դողացող Գազան. անշնչացած կարծեցեալ զոհ է այսօր քո գլխին այս զօրեղ հարուածներ տեղացողը: Դիպլոմատների խորհրդարաններում յուսահատ լռութեան՝ դատապարտուած Յեղափոխութիւնն է, որ նորից բարձրացնում է իր ահեղ որոտը:

Ժողովուրդն է սա, փափկասիրտ և փափկաուղեղ յազգային գործիչներ՝, նրա անսպառ, առասպելական ուժն է, որ այսպէս ջախջախի կերպով դուրս ժայթքեց: Ի՞նչ. կարծում էք, որ նա կը ձգի Յեղափոխութիւնը, որը իր մահու և կեանքի խնդիրն է, ինչպէս դուք ձգեցիք տմարդաբար, Պիղատոսի պէս ձեր ձեռները լանալով: Վաղաժամ չէին ձեր դամբանականները, ձեր ողբը, ձեր վայնասունը յ՝մեռած՝ հայ ժողովուրդի գլխին:

Տեսա՞ք, յուսահատուած գործիչներ, հակառակ սուլութեանական գաղանութիւններին, հակառակ դիպլոմատների չոր ու ցամաք ուղեղով գծած որոշումներին, հակառակ վերջապէս ձեր՝ բուռի չարագուշակութիւններին, հայ ժողովուրդը շոյափելի փաստերով ապացուցեց, որ բնաւ տրամագիր չէ մեռնելու: Վիրաւոր հսկան նորից ոտքի կանգնած՝ այնպիսի հարուածներ է հասցնում թշնամուն, որի նմանը դուք չէք տեսել նոյն իսկ նրա յառողջ՝ ժամանակը:

Հայ ժողովուրդը մեռած էիք կարծում: Բայց ահա Բաղէշում Վինչի օրէնքով են պատժուում մէկը միւսի ետևից մատնիչները և կոտորածի դահիճները: Զարդուած ժողովուրդի արդար վրէժխնդրութիւնն է դա, նրա վերականգանութեան ամենապարզ ապացոյցը:

Վասպուրականը չտեսնուած օրեր է տեսնում: Այս անգամ հայերն են յարձակում գործողները, ջարդ ու փշուր եղած զօրքն է ցիր ու ցան լինում, քիւրդ ցեղն է ամբողջովին կոտորուում: Հարիւրաւոր Ֆէդայիների հետեակ ու ձիւր խմբերը յաղթական ընթացքով արշաւում են աջ ու ձախ և իրենց անհաշտ թշնամիների գիւղերը հիմնայտակ անուում: Այդ քրդերն էին մեր զինակիր խմբերի ճանապարհ. կտրողները, դրանք էին Դերիկի վրայ յարձակողները. դրանց ձեռքով ընկան մեր յեղափոխական ընկերները, դրանցով աւերւեց ամբողջ Աղբակը ...

Պաշտպանողական դիրքի մէջ մենք շատ համբերեցինք, կրելով տարիների ընթացքում՝ քրդերի հարուածները, շատ աշխատեցինք ցոյց տալ թէ իրենց դէմ չէ մեր կռիւր: Սակայն իզուր. մեր դիրքը թուլութեան

նշան նկատեցաւ, հակառակորդն աւելի ու աւելի լըր-
բացաւ: Անհրաժեշտ էր դաս, մի գործող դաս: Այդ
դասը տրւեցաւ, և զգաց քիւրդը երէկեայ Փլահի ուժը:

Այս անգամ քրդերը թող լաց ու շիւան բարձրացը-
նեն, նրանց գերեզմանատները թող գիակների կոյտե-
րով լցւին. թող քիւրդ կանայք փեռեն հիւս իրենց
մագերը, հայհոյանք ու անէծք թափեն դաւաճան
Ալլահի գլխին . . .

Եւ իբր արձագանգ մասին հրացանների որոտին,
պայթեց Պոլսում Բ. Գուռը, — այն ատելի հիմարկու-
թիւնը, որն այնքան միջոցներ է մտածել աշխատա-
ւորների արիւնը ծծելու, ուր տրւել են նախօրոք մեր
ընկերների մահաժողովը, որտեղից բղիւն է ընդհանուր
կոտորածի գործադրութեան դժոխային ծրագիրը . . .

Պոլսի դինամիտը միայն մի ծանուցում էր դիպրո-
մատներին և սուլթանին: Թող չմոռանան այդ հրէշ-
ները, որ դինամիտը կը վերանայ միայն ժողովրդի ցա-
ւերի վերանայու հետ միասին. որ քանի ահ ու դող
մէջ է ապրում հայ ժողովուրդը, նոյն ահ ու դող մէջ
իրենք են կծկւած մնալու, թող համոզեն վերջնականա-
պէս, որ իրենց գլխին մտապէս սաւառնող աներևոյթ
ուժը՝ իր դժոխային մեքենաներով, իր յանդուգն, յիւս-
լագար՝ քայլերով սպառնում է տակն ու վրայ անել
ամէն ինչ . . .

Առաջին անգամը չէ, որ հայ ժողովրդի թշնամիները
խաչ են դնում մեր Յեղափոխութեան վրայ. նրա յա-
րեկամները՝ նոյնքան անգամ պատրաստել են հանդի-
սաւոր թաղում: Սակայն յանկարծակի պայթած աներե-
ւակայելի ուժեղ մի ցնցում ապշուլթիւն է ազդել
թշնամիներին և կիսատ թողել ազգասէր սիրացունների
»ի վերինն ծրուսաղէմ«-ը:

Մոռանում էք, կարճամիտներ, որ ժողովրդի
հետ գործ ունէք. մոռանում էք, որ անթիւ երիտա-
սարգէներ են իրենց դիակներով պարտացրել Յեղա-
փոխութեան հողը և իրենց տաք արիւնով ուռգել նրան . . .

Բացէք ձեր աչքերը, — գուցէ դուրեկան չէ ձեզ
այդ — բայց տեսէք. Յեղափոխութիւնը չի մեռ-
նում, նա աճում է: Պաշտպանւում էինք մինչև
այժմ — հիմա ինքներս ենք յարձակւում. տանեակներ
էինք կուրի դաշտում — այսօր հարիւրաւոր անձնուրաց-
ներ են կրակի մէջ նետուում. մեզ կոտորում էին —
այժմ մենք ենք կոտորում:

Թողէք ձեր տեսական ենթադրութիւնները պատեհ
բույսի, նոր կոտորածների և այլ հետեանքների մա-
սին. թողէք ձեր սօփիստութիւնները, ասպարէզեց հե-
ռացած գործիչներ. — տեսէք, փաստերն են խօսում:
Ժողովուրդը կուռում է. մտէք կուռոյների շարքերը,
եթէ միայն անկեղծ էք:

Իսկ դու, հայ ժողովուրդ, յառաջ . . . քո ջարդերը
կարեկցութիւն են շարժում Եւրոպայում. քեզ խղճում

են, քահանաները քեզ համար աղօթում են, պառա-
կանայք արտասուք են թափում և . . . լուռ: Գո յաղ-
թութիւններն աւելի և աւելի մտածել են տալիս Եւ-
րոպային: Յոյց սուր, ուրեմն, քո բոլոր ուժը — ուժի
առաջ են միայն յարգանքով խոնարհւում:

»Աստուրականի կուրը պատիւ է բերում
Հայաստանին«, լուր ենք եւրոպական այն մամուլից,
որը դեռ երէկ հայ ժողովրդին՝ ընդդիմադրութեան
անընդունակ, անպաշտպան ոչխար էր համարում:

Պատիւ Հայաստանին, կրկնում ենք և մենք. պա-
տիւ վերաւոր, բայց ոգով բարձրացած ժողովրդին,
պատիւ մահաւան ուխտ արած անձնուրացներին:

Եւ խաղաղութիւն ձեր հոգիներին, կուրի դաշտում
վաղաժամ ընկած, վրէժխնդրութեան ծարաւը լիովին
չյագեցրած թանկագին ընկերներ . . .

ՅԵՐՐՈՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. Պոլիս, 9/21 օգոստ.

Նոյն օրն իսկ հեռագրեցինք ձեզ այն երէք տէրրո-
րական գործողութիւններու մասին, որոնք Կ. Պոլսի
կեդր. Կօմիտէի որոշումով իգործ դրւեցան 6/18 օգ.
չորեքշաբթի:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Օգոստ. 6-ին որոշած ժամուռ, որ թրքական 7-ն
էր, կէսօրէն ետք, Իաշնակցութեան ահաբեկիչներէն
մէկը ուժանակի ծրարը ձեռքին՝ կը մտնէ Օսմանեան
պանքի դռնէն ներս, և սանդուխներէն վեր կը բարձրա-
նայ դրամարկի գրասենեակը մտնելու և պանքը օդ
թռցնելու: Պահապաններն անմիջապէս կասկածելով՝ կը
հետեին և քանի մը հարցումներ ընելէ ետք, կուզեն
ձերբակալել զինքը: Ահաբեկիչը պաղարիւնը չի կոր-
սնցներ. կը փորձէ իսկոյն ծրարին պատրոյգը վառել
ձեռքի սիկառով սակայն պահապաններէն մէկը հարած
մը տալով ձեռքին՝ սիկառը կը ձգէ գետին: Անվախ
հերոսը կը քաշէ մէջքէն ատրճանակը և կուզէ իրեն
համար ճամբայ բանալ, բայց պանքի ոստիկանները մի-
ջոց չեն տար, կը յարձակին վրան, կը կաշկանդեն
և կը տանին մերձակայ պահականոցը:

ԿԱԼԱԹԱ-ՍԷՐԱՅԻ ԱՌՋԵՒ

Ճիշդ նոյն վայրկենին՝ Բերայի երկու ահաբեկիչներ
իրենց վրայ առած պարպը կատարելու հաստատ ո-
րոշումով կերթան Կալաթա-Սէրայի առջև: Որոշումին
համեմատ ասոնցմէ մէկը ուռմբը պիտի պայթեցնէր
սալայատակին վրայ և երբ այդ պայթումին հետեան-
քով զինուորներ ու ոստիկաններ դուրս թափէին, երկ-
րորդը իր կարգին պիտի նետէր իր ուռմբը այդ գի-

շատիչներու խումբին մէջ: Ռուսը չպայթեցաւ անյայտ պատճառով: Ներկայ գտնուող ոստիկաններն ու զինուորները կատաղաբար յարձակեցան խեղճ տղան վրայ և կտոր կտոր ըրին:

Երկրորդ ահաբեկիչը, որ քիչ մը հեռուն կըսպասեր, նշմարած էր արդէն. կը հալածեն և կը պաշարեն զինքը: Ահաբեկիչը իր ռեվոլվերով երեք անգամ կրակ կընէ, սակայն առանց մէկու մը վնասել յաջողելու՝ կը ձերբակալուի:

Բ. ԴՌԱՆ ՄԵՋ

Բողոքովին անակնկալ պարագաներու հետևանքով ժամը ձիշդ 7 և 48 վայրկեան անցած՝ ուժանակի ծրարը կը պայթի առաջին յարկը «Թէշրիֆաթի»-ի սենեակներու քով սոսկալի ձայնով ու ահուկի ցնցումով, որ շատեր երկրաշարժ կարծեք են հեռուէն:

Պայթումին հետևանքով մէկ քանի սենեակներ կը քակտին, սանդուխները կը փշուրին, հոն գտնուողներուն մէկ մասը անմիջապէս կըսպանուի ու շատեր ալ կը վիրաւորուին: Պայթումէն անմիջապէս վերջը հրդեհը կըսկսի. վերի յարկերէն շատ մը մարդիկ ինքզինքնին պատուհաններէն վար կը նետեն ազատելու նպատակով, բայց անոնց ալ զանազան անդամները կը կտորտին, մէկ քանիներու ձեռքը, ուրիշներու ոտքը... Հրդեհը կը տեւե երկու ժամ ու ամէն կողմէն նոյն իսկ Բերայէն, Թաղային ու զինուորական ջրհանները կը փութացնէին հրդեհին վայրը:

Երբ սարսափելի պայթումը կը լսուի, ոստիկաններ, զինուորներ ու անոնց հետ սօֆիթաներն ու խուժանը կը վազեն դէպի Բ. Գուռը, անմիջապէս դուռները կը գոցեն յանցաւորը բռնելու համար. բայց մեր տղաքը ժամանակին դուրս ելած էին արդէն և տակաւին հըրդեհը չմարած՝ անոնք իրենց գործերնուն գլուխն անցած կաշիատէին հանգիստ, բողոքովին ապահով: Ոստիկանութիւնը կատաղած՝ այդ տղաքը կը փնտռէ. ամէն ջանք գործ կը դնէ յանցաւորը գտնելու, բայց յաջողելու և ոչ մէկ յոյս կրնայ ունենալ:

Խանութները դէպքէն անմիջապէս ետքը կը փակուին: Ծողովուրդը կը վազէ դէպի տունները: Զինուորները թէ Պոլիս և թէ Բերա դուրս կը թափին պահականոցներէն՝ խիստ հսկողութիւն ընելու համար: Ոստիկանութիւնը արդէն նախապէս ստացած հրամանին համաձայն՝ շատ զգուշութեամբ կը վերաբերի դէպի հայ ժողովուրդը. ու և է թշնամական արարք չի գործադրւիր հայերու նկատմամբ. հայ թաղերու մէջ խիստ հսկողութիւն կը կատարուի: Թուրք խուժանը անշուշտ այս վիճակէն գոհ չէր կրնար ըլլալ և իրաւ ալ իրենց դէմքերուն վրայ կը տեսնուէր լուրջ տխրութիւն մը. ամէնքն ալ գլխիկոր, հանդարտ էին այդ իրիկունը Բերայի թաղերուն մէջ տաճիկ պողատվածառներ և այդ դասին պատկանող մարդիկ ամե-

ն և ինչ երևցան: Ոստիկանութիւնը սարսափը չընդհանրացնելու և եւրոպացոց մտքերը գրգռման վիճակի մէջ չպահելու համար՝ Բերայի բոլոր խանութները բռնի բանալ արւաւ և ստիպեց ժողովուրդը, որ իր գործերով զբաղուի, իբրև թէ բան մը եղած չըլլար:

ՁԵՐԲԱՎԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ձերբակալութիւններն սկսան, բայց ոչ ծայրայեղ սաստկութեամբ, ինչպէս անցեալ տարի պատահեցաւ: Նոյն իսկ ձերբակալութիւնները գաղտնի, առանց աղմուկի ընելու ջանքեր կընէ ոստիկանութիւնը. չորեքշաբթի գիշեր (6 օգ.) 20-ի չափ հայեր Ատիկ-Բաշայի կողմէն կանցընեն Գուռ-Գարու տանելու համար և, որպէսզի ոտքի ձայները չլսուին, ձերբակալածներուն կոշիկները կը հանեն:

Բերայի մէջ, Ֆէրիտիէի կողմը, տուն մը կը խուզարկեն, բայց ու և է բան չեն գտներ: Գուռ-Գարուի մէջ ալ կը խուզարկեն դէպքի պահուն Բարձրագոյն Գուռը գտնուող հայ սեղանաւորի մը տունը. աւելորդ է ըսել թէ յոգնութիւններն վրայ կերթայ:

Նոյն օրը Ադր. Ամիտէիս կողմէն վեց դեսպաններուն տրեցաւ յայտարարութիւն մը, որ դիմում ընելով հանդերձ եւրոպական ազգերու մարդասիրական զգացումներուն, կը յիշեցնէր ցարդ տրւած խոստումներուն անգործադրելի մնալը և կը սպառնար ահարկու ծրագրի մը իրագործումով, որուն միայն նախերգանքն էին եղած անցեալ տարւան դէպքերը:

Յայտարարութիւնը կը վերջանար հետևեալ տողերով. «Մենք կը պահանջենք որ... տիրող բռնութեան և անսանձ կամայականութեան փոխարէն՝ օրէնքը միայն թագաւորէ:

«Մենք կը պահանջենք ինչ որ անհրաժեշտ է լոկ իբրև մարդ սպրեւելու համար և երբեք պիտի չզարգրինք գործելէ, մինչև չիրականանան մեր այս արդար, իրաւացի և մեր նահատակ եղբայրներու արիւնով ներագործած պահանջները:»

12/21 օգոստոս 07

Բ. Գուռն մէջ եղած պայթիւնի մասին հետևեալ մանրամասնութիւնները կը քաղենք Ադր. Ամիտէիս ներկայացած տեղեկագրէ մը.

«... Որոշած ժամուն անփոյթ և անխուով կը մտնենք ներս. ես վերի դռնէն լրտեսելու համար և ընկերս վարի դռնէն՝ ծրարը ձեռքին Բակին մէջ կը դիմաւորենք իրար. կ'ապահովցնեմ թէ ո՛ր և է՝ անյաջողութեան պատճառ չկայ. թէև քանի մը մարդիկ կան, բայց արգելք չեն կրնար ըլլալ երբեք գործին, որով՝

Տետև նրբանցքը բաւական երկար է: Թող թէ վերջին վայրկենին տղան հաստատապէս խօսք տւած էր կըրակ տալ ծրարին ինչ պարագայի մէջ ալ գտնուէր, նոյն իսկ եթէ ինքն ալ մէկտեղ օդը թռչելու վտանգին մէջ ըլլար:

Մտանք նրբանցք մը, ուր բազմութիւն չկար, ուր ձիու ախոռներ ու սպասաւորի սենեակներ կային: Շատ դիւրին էր հոգ մեր մտադրածը իզուրու հանել. բայց նախարարներու սենեակը շատ հեռու կը գտնուէր այդ մեր տեղէն:

Վ'անցնինք անոր զուգահեռական եղող միւս նրբանցքը, ուր ժողովի, գրագրի սենեակներ կան կարգաւ և որ լեցուն էր ժողովուրդով ու անցուգործն անպակաս: Սենեակայանները կ'երթան ու կուգան. սօփտաները գետինը ծալապատիկ նստած կը ծխեն:

Վ'ընտրեմ սենեակներէն մէկը — որ «թէշրիֆաթի» սենեակն է — կը նստինք դռանը ճիշտ դիմացը, ծրարը ոտքերնուս մէջն առած:

Վերջին անգամ մը աչքով կը չափեմ նրբանցքին լայնութիւնը. 3 մետրէն աւելի չէ:

Ալ ժամանակն է:

Ահաբեկիչը չորս անգամ սիկառը դպցնել կը փորձէ և ետ կը քաշէ. երկու անգամ սենեակէն մարդ կելլէ. հեղ մը վերէն, հեղ մը վարէն մարդիկ կանցնին. սիկառը հատած է արդէն. մատները կայրին. ծխատուփս կը հանեմ նոր սիկառ մը շինելու:

Դժւարն ան է, որ ամէն անգամ սիկառը մօտեցնելու համար, մինչև գետին խոնարհիլ ստիպւած ենք:

Մարդ չ'անցնիր. ոտքի վրայ կայնողներուն հակառակ կողմը նայելէն վայրկենապէս կ'օգտուինք և սիկառը կը դպցնենք:

Վը հեռանանք իսկոյն. արտաքին դռան զինւորներուն մէջէն ալ անցնելով փողոցը կը հասնինք: Վը սպասենք և ահանջ կը դնենք լսելու համար թէ չե՞ն պոռար «վուրուն», «թուլուն»: Քսան քայլ ըրած ենք, բայց պայթիւնին ձայնը չի լսուիր: Վը կասկածիմ կրակը դպած ըլլալուն և կը հարցնեմ.

— Տեսար աչքովդ պատրոյդին բռնկիլը:

— Փչեցի ալ, կը պատասխանէ ընկերս:

Սիկառը հատած և մինչև բերնին թրչւած տեղը հասած ըլլալը յիշելով չեմ հաւտար ըսածին. կէս ոտք ետ կը դռնամ նորէն տեսնելու ծրարը և ահա այդ միջոցին կը լսուի ահաւելի պայթիւնը, որոշած ժամանակէն 48 վայրկեան ետք:

Ահագին իրարանցում մը սկսաւ: Սրճարաններու առջև նստող թիւրքեր վեր կը ցատկէին. ծառաներ դուրս կը նետուին դռներէն. երկու ոստիկան — որ փողոցին մէջ մեր խօսած ատեն մեր դիմացէն կուգային — կը վազեն ձայնին ուղղութեամբ, քովերնուս կ'անցնին՝ առանց ուշ դարձնելու մեզ. մեզ անմեղ կը կարծեն պայթու-

մէն առաջ փողոցին մէջ մեզ տեսած ըլլալնուն համար: Մենք կը շարունակենք ճամբանիս, որ անվերջ կ'երկարի. սալաշատակին քարերը կարծես կը փախչին մեր առջևէն: Մենք կը ջանանք զգացնել չտալ թէ վայրկեան մը առաջ հեռանալ կուզենք այդ տեղերէն: Վը հասնինք մեծ ոստիկանատան անկիւնը, որ Բ. Դռան մօտ է և Այա-Սօֆիայի թրամւէյի գծին ուղղութեամբ կ'երթանք:

Ոստիկաններ և զինւորներ մեր կողմը կը վազեն դեռ, բայց մեզ վըայ նայող չկայ: Վառքեր կան ճամբուն վըայ. կառաջարկեմ ընկերոջս անոնցմէ մէկը վարձել: Ընկերս չ'ուզեր.

— Ծուղակ է կառքը. մէջը կը բռնուինք, կըսէ:

— Ալ վախնալու բան չունինք, կըսեմ. փառաւոր կերպով վերջացնենք:

Վը մօտենամ կառապանի մը.

— Ինչ կ'ուզես մինչև Ուն — քափանի կամուրջը:

— Հինգ դահեկան, կըսէ աղաչանքի ձևով մը:

— Բայց շուտ պիտի վարես. գործ ունիմ:

— Վրցածիս չափ:

Քառորդ ժամէն, կամուրջին քիչ մօտեցած՝ վար կիջնենք և ծովեզրը կ'ուղղուինք՝ նաւակով դիմաց անցնելու:»

* *

Վառավարութիւնը հսկողութիւնը շատցուցած է բնականաբար: Ոստիկանները կատաղած՝ մարդ կը փնտրեն, բայց ո՛չ անուն գիտեն և ո՛չ տեղ. այլ պարզապէս դիմագծեր կամ արտաքին անորոշ նշաններ. խարտեաշ, սև, շաքանկագոյն մազեր. բարձր, կորճ հասակ և այլն: Վապոյտ սչքով երիտասարդներու ետևէն ինկած են. անոնցմէ մէկն է եղեր — իրենց կարծիքով — Բ. Դռան ահաբեկիչը:

Հայերուն Պոլսէն հեռանալը բացարձակապէս արգիւսած է. կաշխատին խիստ հսկողութիւն գործադրել նաւերուն վըայ:

Հիմա սկսեր են ծրարները կամ անոր նման բաներն ալ հայածել ուժանակ կամ ուումը գտնելու յուսով: Քանի մը օր առաջ ոստիկանները Վալաթայ-Սերայի առջև կը կեցնեն կառք մը, որուն մէջ կը գտնուէր ծանօթ յոյն վիրաբոյժ մը, պ. Լօրօֆէթիս. կառքին պատուհանէն ծրար մը նշմարած էին: Հակառակ իր ընդդիմութեանը կառքէն վար կիջեցնին, կը տանին պահականոց, ծրարը քննելու համար: Յոյսերնիս պարպ կելլայ. վերաբուժական գործիքներ կը գտնեն միայն:

Նոյն նպատակով բաւական խուզարկութիւններ կատարուցան Գում-Գարու՝ Վէտիկ-Փաշա՝ Սամաթիա գաւառացիներու և մանաւանդ ուստոսթոցիներու տունները, աւելորդ է ըսելը, ապարդիւն կերպով:

Բ. Դռան մէջ նորոգութիւններն սկսած են արդէն. եղած վնասը քանի մը հարիւր ոսկիի կը հասնի: Դրռան պաշտօնեաներու առաջին քանի մը օրան սար՝

սափը հիմա կատաղութեան փոխած է:

Ամենաբարձր աստիճանէն սկսած մինչև ամենահասարակ գրագիրը շարացած են հայերու և մանաւանդ իրենց հայ պաշտօնակիցներուն վրայ: Ամենուն յարգանքը վայելող քանի մը հայ պաշտօնեաներ, հակառակ իրենց բարձր դիրքին, կ'անարգէին ողորմելի հարիւրորուշնոց գրագիրներէ: Բաւական կարևոր թուրք պաշտօնեայ մը քանի մը օր առաջ այս խօսքերը կ'ուղղէ իր բարձրաստիճան հայ պաշտօնակցին.

— «Ռուսը մըն ալ դուն նետէ՛, որ քեզի արտաքին գործոց նախարար ընեն:»

* *

Հետաքրքրութեամբ կրսպասէր Օրմանեանի բռնելը դիրքին՝ վերջին դէպքերու առթիւ. իպատիւ իրեն պէտք է ըսել որ դերը չհասնեց սուլթանի իր վրայ գրած յոյսերը:

Դէպքէն հինգ օր ետքը, 22 օգոստ., շրջաբերական մը կարդալ տուա մայրաքաղաքի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ: Յրազանը նախ իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ. Մարդասպանին, որ խոստացեր է այս անգամ հայերը չջարգել, այլ մեղաւորները միայն պատժել: Քարոզիչներուն և քահանաներուն կը պատւիրէ խրատել ու յորդորել ժողովուրդը կարգ ու կանոն պահպանելու: Ար հրահարէ թաղեցիները չնդունիլ եկեղեցական ու դպրոցական յարկերու տակ «Պնասակար» մարդիկ: Վերջապէս կ'առաջարկէ, որ ամէն հայ հոգ տանի հանրային ակահոլութեան, առիթ չտալու համար հալածանքի և ջարդի:

Վոնդակի ընդհանուր տպաւորութիւնն է նախ՝ հրակէր մը փոխադարձաբար իրար լրտեսելու և մատնելու, թէև լռելեայն ըսած: Օրմանեանը այդ մասին աւելի խելօք ու դիւանագէտ է Եշեգեանէն: Երկրորդ՝ տխմար յաւակնոտութիւն մը կարծելու թէ իր՝ պաշտ վազելուն վրայ է որ Հրէշը մեղքքեր է այս անգամ հայերուն: Օրմանեանը կը մոռնայ, որ հերոս՝ օգոստոսեան ջարդի առեւն, Մուլա-Եպիսկոպոսն էր, Բարթողիմէոսը, ազգին պաշտօնական ներկայացուցիչը:

Դէպքին առտուն իսկ Խառն ժողով գումարած էր Ղալաթիա, որոշելու համար թէ ի՞նչ դիրք բռնէ պատրիարքը Համիտին նկատմամբ, երբ յեղափոխականները որևէ շարժում՝ առաջ բերեն: Ժողովը կ'որոշէ, որ պատրիարքը անմիջապէս պալատ երթայ, յայտնէ Մարդասպանին թէ նոր շարժումի տարածայնութիւններ կան, թէ ատոնք մասնաւորներու գործ են, թէ ժողովուրդը մատ չունի, և հետեւաբար, եթէ այդ տեսակ բան մը պատահի, ժողովուրդը ոտքի տակ չերթալու համար հարկ եղածը խորհելի:

Այդ որոշումը հազիւ տրւած էր, երբ ուժանակի ծրարը կը պայթի Բ. Դոան մէջ. իրարանցումը կըսկըսի. սարսափը կը տիրէ. խանութները կը գոցուին: Եւ

պատրիարքը կը փութայ պալատ՝ ժամ մը առաջ տրւած որոշումը գործադրելու:

Հրէշը կըսպասէր անոր գալուն. ժամանակները փոխած էին՝ փոխած էր իր դերն ալ. միթէ ինքը «բարեգութ» հայր մը, անմեղ մեղաւորին հետ պատժելու ընդունակ էր...

Խեղճ Օրմանեանն ալ յաղթանակ մը կարծեց տանիլ: * *

Բայց միայն Օրմանեանը չէ եղեր աժան յաղթանակներու ծարաւի:

Ար լսենք թէ երկու օր առաջ Հնչակեան Մասնաձիւղ մը (չենք գիտեր նորը թէ հինը) դեսպաններուն յիշատակագիր մը խրկած է յայտնելու թէ Դաշնակցութիւն անունով մարմին մը գոյութիւն չունի և հետեւաբար կեղծիք են անոր անունով ցրած Յայտարարութիւնները: Մասնաձիւղը հարկ համարներ է յայտնել միանդամայն թէ ինքը մասնակից չէ վերջին դէպքերուն և կըսպասէ բարենորոգումներու իրագործումին:

Իր կեղտոտութեան և գձձուութեան մէջ այնչափ անհաւատարի կը թւի այդ քայլը, որ վերապահութեամբ կը հաղորդենք: Իսկ եթէ ձիշտ է—որ հարկաւ հրապարակելու քաջութիւնը պիտի ունենան— այն առեւն ամէն մեկնութիւն աւելորդ է. կը բաւէ իրողութիւնը միայն արձանագրել:

Ն Ա Մ Ա Կ Վ Ա Ն Է Ն

30/11 օգոստ. 97

Դաշնակցութեան ֆէդայիներու խուճաքը յուլիս 25-ին (հ.տ.) սկսաւ իր արշաւանքը «Վաշկալէի գծին վրայ: Առաջին յարձակումին փախչելու հարկադրեցին սահմանապահ պաշտօնեան՝ նշանաւոր քրտոք մը. խորտակեցին. անոր մարդոց բոլոր վրանները և 2-300-է աւելի քրտոք ու թիւրք ջարդեցին: Ճամբուն վրայ հասնողի պատճառով քրտոք գիւղեր կոտորեցին:

Մերոնց կորուստն աննշան է: Յաղթութիւնը առայժմ մերիններուն կողմը կը նշկատուի:

Թիւրք կառավարութիւնը մեծամեծ պատրաստութիւններ կը տեսնէ յարձակում կողմ գիծերը արմատացնելու համար, վախնալով որ հրոսակները քաղաք մտնեն և դժուարաւ հաստատուած խաղաղութիւնը վրդովին. և ճարը կտրած՝ անդադար սպառնալիքներ կը կարգայ ժողովուրդին:

«Վաշկալէի պարտութեան հեռագիրը շատ ծանր տպաւորութիւն ըրաւ թէ կուսակալին և թէ թիւրք ամբոխին վրան: Վուսակալը իսկոյն կանչել տուաւ «ազգային ջոջերը» և պատուիրեց որ թող չտան և ոչ մէ-

կուն դրսէն քաղաք մտնելու:

— Դժգոյն հոյ հրօտակներ քաղաք գան ու որ և է տան մէջ ապաստանին, իսկոյն իմաց տէր ինձ: Եթէ տուր վառել իսկ հրամայեմ, հոգ մի՛ բնէք իմ ծախքովս պիտեմ շինել տամ: Իսկ եթէ չիմացնէք, վայ՛ ձեզ, սմբողջ Բողոքուրդը կոտորել կուտամ, առանց խնայելու սեռի և հասակի»:

Վանի «Իշխաղուկ» իշխաններն ու Եզ առաջնորդը Արսէն վարդապետ, մեծ փութկոտութիւն ցոյց տւած են ուրիշ անգամներ ալ այդպիսի հրամաններ կատարելու: Ուստի ահանջնին անկաճ շշուկի մը կը սպասեն, իրենց դարձուր հաւատարմութեան՝ նոր ապացոյցն ալ տալու համար:

Այդ լեբերը այս միջոցին քանի մը անգամ շնորհակալութեան ուղերձներ մատուցանելով Համիտին, յայտարարած են՝ «Եթէ դեպքները՝ սրիկայ աւազակներ են և նպատակ ունին խողովութիւններ հանելով իրենց համախոհ չեղող «հաւատարմներու» վրայն ալ կայսերական կատապոլութեան վստահութիւնը վերցնել ապ: Իսկ իրենք կ'աղերսեն որ Համիտին հովանաւորութիւնն անպահաս ըլլայ իրենց վրայն»:

Ատորածի լուրերը չկան:

ՅԵՐՐՈՐ ԲԱՂԵՅԻ ՆԱԿԱՆԳԻՆ ՍԷՂ

(Արտատպած Թողղիկ Թերթ, Թիւ 2-էն. 21 օգոստ. 1897)

Կօմիտէիս որոշմամբ տէրրորի ենթարկեցան, մէկը միւսի ետեւէն, հետեւեալ հինգ անձերը, իբր հարստահարող, մատնիչ եւ ոճրագործ.—

1. Մ Ե Տ Զ գիւղին մէջ սպաննել տրւեցաւ կառավարութեան պաշտօնեայ ԿՈՒՏԵՍԱՆՅԻ ՊՕՂՈՍԸ, ծանօթ մատնիչ եւ վաշխառու:
 2. ԽՆ Ճ Ո Ր Գ Ի Ն գիւղին ճամբուն վրան սպաննել տրւեցաւ հանրածանօթ քիւրդ... *) որ ձեռքէն եկած չարիքը չէր ինչայնք անպաշտպան հայ ժողովրդին:
 3. Իրւզայտարայի Ս ա գ գիւղին մէջ սպաննել տրւեցաւ նշանաւոր ոճրագործ քիւրդ ՍԸՂՈՆ, որ երևց հայ սպաննած էր կացինով եւ մէկ հայ սիւնի մը կապելով մորթաղէթ՝ բրած էր:
 4. Ա գ գիւղէն սպաննել տրւեցան սլօխի ԻՍՕՆ եւ իր ՈՐԴԻՆ, որոնք առաջին նշանը տւած էին Բաղէշի Չարդին երէք հայ սպաննելով եւ մեծ գեր խաղացած էին այդ աղետալի օգր:
- Այդ դատանները նշանաւոր վաշխառուներ էին միանգամայն. իրենց ծոցէն հանւեցան հայերու ստորագրութեանը պարտամուրհակներ՝ 10,000 դահեկանի արծէքով: Բանաստեղծութիւնները առաջիկային:

ՅԱՅՅԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Օգոստ. 5-էն իվեր Վանի նահանգին մէջ դիտուած յեղափոխական շարժումը գանձան մեկնութիւններու նիւթ եղած է եւրոպական մշտուկի մէջ:

*) Մուտը ձեռագրին մէջ անընթեմն է: Ծան. 10թ.

Քանի մը Թերթը չարախորհուրդ տուածամբ վը անցան անոր վրայէն, ոմանք այդ շարժումին բանակն գտնել կարծեցին չընդկատանի գործընդուն մէջ, այն ինչ Մեծ Մարդասպանին կառավարութիւնը նախ-փորձեց անոր գոյութիւնն իսկ ուրանալ Վիեննայի Polit. Correspondenz-ին ուղղած կիսապաշտօնական նետագրին մէջ, ապա, իրականութիւնը Թաքցնել չկրնալով այլևս, ներկայացուց ան աւազակային արարքի կերպարանքով, հայ պատուաքներուն վերագրելով այն վայրագութիւնները, որ իր սեփական զինուորները միայն գործած էին Հայաստանի եւ Թէլուախոյ մէջ:

Բացարձակ ծշմարտութիւնը վերականգնելու համար, «Իրօշակն» խմբագրութիւնը իր պարտքը կը նկատէ պաշտօնապէս յայտարարել Թէ ձգտու. 5-էն իվեր Թիւրքը ջոկատներու եւ քիւրդ ջոկաներու հետ կուտո հայերը աւազակներ չեն, այլ իրապէս Դաշնակցական կազմակերպուած խումբեր, որոնց քաղութիւնը արդարապէս գնահատած են տարիներէ իվեր Թիւրքերը՝ Ֆէդայի (անձնուէր) մականունը տալով անոնց, եւ քիւրդերը, որ անոնց յանդուրձիւնը գովաբանած են երգերու մէջ եւ առանձի կարգ անցած սասցուածով մը «Ֆէդայիի գնդակը կը հետագնէ քիւրդը, կը գտնէ եւ կը սպաննէ»:

Թո՛ղ Մեծ Մարդասպանը չմոռնար իր խաբէ փորձով Եւրոպայի հանրային կարծիքը իր գործակալներու այս յայտարարութեամբ, Թէ «հայ ժողովուրդի ծայրագոյն տարրերը, ինչպէս նաեւ կօմիտէները, ահաբեկ եղած ներքին կոտորածներէ՛ն առէն յոյս կորսնցուցած են նոր շարժումի մը յաղթութեան մասին»:

Անգամ մըն ալ կրննելու պէտք կայ միթէ, Թէ հայկական-չարժումը քանի մը անհատներու ցնորական երազնկերու արդիւնքը չէ, կամ խումբ մը մարդոց փառամուկի տնջանքներու կէտ-նպատակին, այլ Թէ և՛ կը բնի արդի հայ կեանքին դժմանք կարգաւանդէն, Թէ ամէնէն արդար թողքն է ժողովուրդի մը, որ կը պահանջէ իր կեանքին, իր պատիւն եւ իր ինչքին ապահովութիւնը:

Բայց Եւրոպան չուզեց հասկնալ աղ եւ սուտ խուլ եղաւ: Դնդիւնը քաղաքակերթ կոչող Եւրոպան, որ պարտք ստանձնած էր բարւոյն տալու օսմանեան կայրութեան քրիստոնէայ հպատակներուն կացութիւնը, փոխանակ դարմանելու արդէն գոյութիւն ունեցող շարիքը, արիւնի Թւական մը բացաւ, անողոր եւ անհաշտ կուի Թուական մը, 300,000 դիակներու բուրգ մը կանգնեցնելով իբր անգող զպատասխան հայ ժողովուրդին արդար պահանջներուն:

Հետեւանքն ան եղաւ, որ կեանքի պայմանները, որոնց դէմ կը թողքէր այդ ղժբախտ ժողովուրդը, մեծամեծ համեմատութիւններ առին եւ աւելի ու աւելի անտանելի դարձան 1894, 95 եւ 96-ի արեւելի կոտորածներէն ետքը:

Գեանքի ապահովութիւն տւին, 300,000 հայ կոտորելով. եւ այս վայրկեանս հայու մը կեանքին վրայ յետին շարագործը իշխանութիւն ունի:

Պատեի ապահովութիւն տւին, ստիկալի տանջանքներու ենթարկելով հայ կիներն ու աղջիկները, եւ այս վայրկեանս հայ ընտանիքի մը պատիւը ամէնէն քիչ պաշտպանուած քանն է Թիւրքոյ մէջ: Դնչքի ապահովութիւն տւին, հայու ընդը ինչքերը յախշտակելով. եւ այս վայրկեանս հայը տուն չունի, մերկ է եւ անօթի:

Ի՞նչ կարելի է սպասել ժողովուրդէ մը, որ իր արժանապատուութիւնը ստնակոխ եղած կը տեսնէ, իրենները անողորմաբար կոտորուած, եւ ինքը ստոյգ մահուան մը դատապարտուած սովէ:

Հայուն մէկ քան մը միայն կը մայ իր կեանքը քաշքշելու համար. յեղափոխութիւնն է առ, որ անոր ծնողը պիտի դնէ գէնքը. եւ գոյութեան Թշնամիին հետ կուելու եւ վերջ մը դնելու վիճակի մը, որ արդէն անհանդուրձելի եղած է:

Եւ ահա ինչպէս կը բացատրելի երեւումը այդ Ֆէդայիներու, որոնք կորուսած են այն պէ՛նք, որ սիրելի է իրենց հայր, մայր, եղբայր, քոյր, եւ որոնք մէկ քան մը միայն կապած են կեանքին. տնջում ղժբախտ գոհերու վրէժը լուծելու, մարտնելու իրենց ազգի գոյութեանը սպառնացող վայրենիներու դէմ, եւ իրենց մահով իրենց եղբայրներու կեանքն ապահովելու:

Եւ այն իրողութիւնը, որ այսօր հետգնտէ կը բազմամասն Ֆէդայիներու խումբերը, պերճախօս ապացոյց մը չէ ցոյց տալու, Թէ հայ ժողովուրդը աւելի ու աւելի կը կարող յեղափոխութեան եւ Թէ անկէ միայն կը սպասէ իր փրկութիւնը:

Վերջին ամիսներու կարծեցեալ անգործունէութիւնը սխալմամբ վերագրեցին հայ յեղափոխական շարժումի կատարեալ դադարումին: Թո՛ղ գիտնայ Դահիճը, Թէ հայ ազգը Թէ եւ ծայրաուած. եւ վստաբար շարուած, յուսահատ չէ եւ ղէնքերը վար չի դնել:

Հայ յեղափոխութիւնը մեռած չէ եւ պիտի չմեռնի, ցորչափ տնկն զինքը ստեղծող պայմանները:

Այս Յայտարարութիւնը «Իրօշակի» խմբագրութեան կողմէն հրատարակեցաւ Քրանսերէն լեզուով 6/18 օգոստ. Բոլոր կարևոր Թերթերը արտատպեցին:

Խ Ա Ջ Ի Կ Գ Ն Ո Ւ Ն Ի

(Շ Ա Հ Է Ն)

1865 — 1896

1878-ին, Գնունին, տակաւին տասներեք տարու պատանի, իրենց տան մաճն ու հովական ցուպը ձը-
գելով, վասպուրականի է: գիւղէն կանցնի վաղարշա-
պատ, իր հօրեղբօր հովանաւորութեան ներքե կրթուե-
լու և ուսում առնելու:

Երեք տարիէն ծխական դպրոցը կ'աւարտէ և կը
յաջողի մտնել Գ. Ճեմարանը, որ իր փայլուն շրջանին
մէջն էր այն ատեն:

Գպրոցական տարիներուն մէջ արդէն աչքի սկսաւ
զարնել իր բնոյթը յատկանշող դժերը — յանդգնու-
թիւն, անկասութեան ոգի և խանդավառ յափշտակու-
թիւն պաշտած գործով:

Հոն ուր ընդդիմադրութիւն մը կամ ցոյց մը պէտք
էր վարչութեան դէմ, հոն ուր խիզախ կամք մը և
մարմնի ճարպիկութիւն կը պահանջէր, հոն ուր ընկե-
րօջ օգնութեան հասնիլ պէտք էր — հոն առաջինն էր
Գնունին:

Գիւղական կեանքը, Ճեմարանի ընկերական նիստու-
կացը պարզութեան ու անկեղծութեան խոշոր կնիք մը
կը դնեն իր վրան. Գնունին իր կեանքին մինչև վերջին
օրը կատաղի թշնամի կը մնայ կեղծիքի և ձեւկերպու-
թիւններու: Եւ համարձակօրէն կարելի է ընել որ իր
այդ յատկութիւններուն կը պարտի ինչպէս իր ընկեր-
ները նոյնպէս իր կեանքին բոլոր ձախորդութիւնները:

Իսկ ատենք 1886-էն կըսկսին:

Ճեմարանի մէջ սկսած աչացաւի համաճարակ մը
կըստիպէ Գնունին վերջնապէս հեռանալու այդ հաս-
տատութենէն, որու վարիչներու աչքին փուշն եղած
էր արդէն:

Գնունինն ուղածն էր. չի վարանիր. գիտէ իր ընե-
լիքը: Գիւղացին — որ մեծցած էր քաղաքի աղմուկներէն
հեռու Ճեմարանի մենութեան մէջ, հանրային գործունե-
ութեան իրէականքով ոգևորուն միջավայրի մը մէջ, —
ո՛չ միայն մուսուլման չէ իր գիւղը, այլ հիմա գիտակից
սիրով մը կապած կըզգայ ինքզինքը իր բնագաւառին
հողին և մարդուն հետ:

Սը դառնայ իր գիւղը և կը ձեռնարկէ գործի. գիւ-
ղացիք իր յորդորով կը բանան վարժարան մը, ուր
Գնունին կը փորձէ ժողովել իր նախկին բախտակից-
ները՝ պզտիկ խաշնարածներ:

Բայց երկար չի տևեր այդ տարի մը չանցած իշ-
խանները կըստիպեն զինքը հեռանալու գիւղէն: Պատ-
ճառը. պատճառը պէտք է փնտռել բոլոր այն տար-
րերուն մէջ որոնք Գնունիի խառնածքը կը կազմէին:

Հետագայ դէպքը, որ քիչ մը ետքը կը պատահի
Պոլսի մէջ, բաւական բան կը պարզէ:

Գնունինն ուսուցիչ եղած է Գատը-գիւղի ազգային
վարժարանին:

Վիրակի օր մը եկեղեցիին բակին մէջ կը մօտենայ
իրեն՝ գիւղին «մեծ աղային» Աբիկ ևւնձեանի հացկա-
տակներէն մէկը և բարձր ու հրամայական ձայնով մը
— Միւսիւ, կ'ըսէ, գիտէք, որ Աբիկ էֆէնտին գաւազան
գործածելու դէմ է. իսկ դուք հակառակի պէս ասանկ
այլանդակ «չօպանի» մահակ մը առեր ու եկեղեցիին

բակին մէջ իր քիթին տակը կը պտտնէք: Ըստ շատ
բարկացեր է. պատւիրեց, որ ալ ձեռքերնիդ չառնէք:
— Ինձի նայէ, պարոն, էֆէնտինիդ բարև ըրէ և ըսէ,
որ իրեն չվերաբերած գործին մէջ քիթը չխոթէ: Հաս-
կցա՞ր:

— Խելքդ գրուխդ ժողովէ, միւսիւ, չէ նէ դպրոցէն ձա-
բել կուտամ քեզի:

— Գուն կերեւայ թէ մարդ չես տեսեր դեռ, յիմա՛ր,
այս գաւազանիս կէսը գլխուդ կը շարդեմ, կէսն ալ
եկեղեցիին բակին մէջ կը թաղեմ, ու ետքը կերթամ
ասկէ:

Բնական էր որ հետևեալ օրը դպրոցին դուռը
գոցած էր իրեն համար:

Գնունին Պոլսի թաղերուն շրջանը կըսկսի յաջորդա-
բար. մէկ տարւան մէջ միջին հաշուով երկու տեղ կը
փոխէ. ուր որ կ'երթայ նոյն կրակոտ ոգին է որ միշտ
նեղ կը գտնէ զինքը շրջապատող մթնոլորտը: Իր բուն
յանցանքը — եթէ յանցանք է — իր արժանապատ-
ուութեան և պաշտօնի գիտակցութիւնն է, աղա-հոգա-
բարձական ուժիմի դէմ անողոք մաքառումը, ու մերկ
անկեղծութեամբ դատափետումը այն ամէն բանի, ինչ
որ իր աչքին կեղծ, սուտ էր կամ սխալ:

ԳՅ-ին Ռոտոսթոյ պաշտօնի կը կոչուի Անդրէասեանի
(Սուրէն) հետ:

Իր մտերիմներու կարծիքով ալ հանգիստ պիտի ըլ-
լար Գնունին. իր պաշտօնակիցները ամենքն ալ իրար
հասկցող, իրենց գործին հաւասարապէս գիտակ ու
կարող էին:

Մանկավարժական անօրինակ գործունէութիւն մը
սկսած էր: Աս ալ շատ չի տևեր սակայն. քանի մը
ամիսէն փոթորիկը կը պայթի՝ հիմնայատակ կործանե-
լու նոր սկսած գործը:

Հմայեակ եպ. Գլխաբեան — այն ատեն առաջնորդ
Ռոտոսթոյի — չի կրնար հանդուրժել այդ մարդիկը,
որոնք ոչ միայն իրմէն աւելի յարգանք կը վայելէին ժո-
ղովուրդէն, այլ պատճառ եղած էին եկեղեցիին հասոյթ-
ները առաջնորդին քսակէն դպրոցին դարձնել տալու:

Իմաբեան նախ կը փորձէ երկդիմի քարոզներով
նորեկները հարւածել: Չի յաջողիր: Աւեր տարածել
կուտայ այն ատեն կառավարական շրջանակներու մէջ
թէ ազգային վարժարանի ուսուցիչները կովկասցի յե-
ղափոխականներ են և առաջնորդին համար ալ կասկա-
ծելի մարդիկ:

Ձերբակալելու վտանգին տակ՝ Գնունին, Անդրէաս-
եանը և ընկերները, այլ և այլ ձամբաներով, կծիկը
կը դնեն գիշերանց Ռոտոսթոյէն:

Ռոտոսթոյի ձախողանքը չի վճատեցներ Գնունին. ար-
դէն հաշուեր էր իր աստղին հետ, որ թափառայած
կը պտտնէ զինքը մէկ տեղէն միւս տեղ:

Սյդ. կեանքը կը յարմարէր իր խառնածքին, որ
միշտ յուզումներու հետամուտ թերևս ցամքէր հսն-
դարտ գործունէութեան մը մէջ:

Ուսուցչութիւնը յազուրդ չէր կարող տալ անոր հօ-
գիին. եթէ կը հաւատար թէ նոր սերունդը պատրաս-
տել պէտք էր, ապագայի յամառ կուխներու համար
ինքզինքը չէր կարող չէզոքացնել յեղափոխական ժա-
մանակակից շարժումէն, որուն անհրաժեշտութիւնը
որուն ծագում տուող պարագաները ո՛չ միայն տեսած,
այլ և իր մորթին վրայ փորձած էր: Ղասպուրականի

յիշողութիւնները չէին կարող ջնջել իր մտքէն. իր ընտանիքին պատմութիւնը թոյլ մանրանկարն էր ահաւոր իրականութեան մը:

Եւ զարմանալի չէ որ Գնունին առաջիններէն մէկն եղաւ, որ ձեռքը կը կարկառէ Դաշնակցութեան դրօշը բարձրացնելու Պոլսի մէջ:

Այդ օրէն Գնունին ուրիշ կեանք չ'ունենար, իր ամբողջ հոգին ու միտքը ատով զբաղւած է:

Դպրոցէն դուրս Գնունին փնտռելու էր սրճարաններուն մէջ կամ պարտէզներուն խորը՝ բան գործ ըրած սթափեցնելու, ոգևորելու իր շուրջը հաւաքւած արհեստաւորները, խանութպանները, որոնք առաջին անգամ կը տեսնէին վարժապետ մը, որ ո՛չ թէ գինիի կամ օղիի գաւաթներ կուգար պարպելու հոն, այլ բացատրելու հարստահարածին և ձնշւածին՝ իր իրաւունքները և անոնք կորդելու կերպը աշխարհի մեծերու ճիրաններէն:

Եւ մինչ Անդրէասեանը (Սուրէն) առաւելապէս «ուսեալ» ներու շքանին մէջ կը նետէր իր ցանցը, Գնունին գաղափարի սերմերը կը ցանէր աւելի լայն տարածութեան մը մէջ, ժողովրդի հասարակ կոչւած այն խաւերուն, որոնք մեր յեղափոխական կեանքի անհատական գործունէութեան հրաշալի տիպաբանները արտագրեցին, որոնց անունները՝ շատերուն անծանօթ, մեր ժողովրդի բարոյական բարձրութեան ամենէն պերճախօս ապացոյցներն եղան:

Ռոտտութոյէն դարձին ա՛լ աւելի մեծ ծաւալ ստացաւ իր գործունէութիւնը, երբ յարողեցաւ Սախաթիոյ վարժարանին մէջ ուսուցչի պաշտօն գտնել:

Չուգաղիպութեամբ մը՝ Դիմաքսեան, որ ռոտտութոցիներու զայրոյթէն փախած էր, քարոզիչ կը նշանակւի նոյն թաղին:

Առիւր անխուսափելի էր. Գնունին մոլեգնաբար առաջ կը նետուի:

Սամաթիոյ պաշտօնէութիւնը կը սարսափի: Չի կըրնար տանիլ այդ կատաղի մարդը, որ առաքեալի մը հեղինակութեամբ նոյն քանակով կը չափէ ու կը ձեռք եպիսկոպոսին վեղարը, թաղականին սին ամբարտաւանութիւնը, հոգաբարձութեան անտեղի յոխորտանքը, պատրիարքարանի «խոհեմ» ընթացքը, Մարդասպանին հայկործան սիստեմը:

Հրաժարագիր մը կը հասնի իսկոյն: Գնունին կը խնդայ: Ուշ էին մնացեր: Դպրոցէն կընային հրաժարեցնել, բայց թաղէն ո՛չ: Իր բոյնը արդէն շինած էր Սամաթիոյ մէջ: Տունները բաց էին իր առջև. ամենքը սիրով ու համակրանքով կընդունէին այդ երիտասարդը, որ զարմանալի կերպով ընտրած էր իր մէջ արեւելեան դերվիշի յատկութիւնները եւրոպական կենցաղազտութեան հետ: Սամաթիան ա՛լ իրենն էր, Սամաթիոյ յեղափոխականները իր որդեգիրներն եղան:

Եւ բան մը, որ պատու կը բերէ այդ թաղին և անոր անհետաւոր գասակարգին, այն պարագան է, որ Գնունին երկար ատեն անծանօթ կը մնայ նոյն տեղի ռոտիկանութեան, հակառակ իր պարմանալի յանդգնութեան որով յեղափոխական շարժումներու մասին կը խօսէր ու կը վճճաբանէր հանրային վայրերու մէջ և հոն իսկ կը բաժնէր «Դրօշակ»-ի թիւերը խումբի տասնապետներուն:

95-ին կը ձերբակալուի պարզ կասկածով մը: Իր

վրայ բան մը չկրցան ապացուցանել: Հիւսնին, ուստի կանոնութեան որչի արիւնարբու գազանը, իր սուր հասարակութեամբը Գնունիին մէջ զգաց իր որսը: Զնդանը և անօթութիւնը, իբր միջոց, հետեւանքի մը չբերին. բայց Հիւսնին իր ճիրաններուն մէջ կը պահէ զինքը, մինչև ապացոյց մը ձեռք անցընէք:

Գնունին ոչ միայն չի վհատիր, այլ պարագա ալ չի կենար: «Շահէն ի վանդակի» ստորագրութեամբ նամակներով վրէժի ու գործի կը մղէ իր ընկերները:

Վեց ամիսէն կ'արձակուի զորաւոր միջնորդութեան մը շնորհիւ: Բանտէն կառաւ դուրս կ'ելլայ. միտքը դրած է ալ չկենալ Պոլիս, այլ երթալ Վասպուրական և իր հին տենչը իրագործել — հրոսակներու խումբ մը կազմել: Բայց շատ բան փոխւած կը գտնէ իր շուրջը. յեղափոխական գործունէութիւնը խոշոր քայլեր կատարած էր. տեղական կոմիտէները՝ Ռուսի, Սիւնիք, Շահաթ, Զոհ, Ապուպելը՝ ձեռք ձեռքի տւած յեղափոխական ցանցով մը պատած էին Պոլիսը: Գնունին կ'ոգևորուի, չ'ուզեր բաժնուիլ իր ընկերներէն և կ'անդամակցի Զոհին:

Բանտէն ելլելուն առաջին գործը կ'ըլլայ ընկերներուն հաղորդել բանտին մէջ իր քաղած նորանոր փաստերը և տեսածները ռոտիկանութեան քովիսէր Հաճի Տիգրանի կատարած գձուձ դերի մասին և տէրրօր պահանջի անոր դէմ. բան մը որ կը կատարուի 2 յունիս 95

Այս անգամ Գնունին պաշտօն կը գտնէ Ազգային Որբանոցին մէջ: Գթութեան այդ յարկին տակ կը գտնէ մատաղ մարդկութիւն մը երեսէ ձգւած, իր ճակատագրին թողած: Սուր նայածքով հասու կըլլայ որ այդ սրբանի կեանքերը մութին մէջ տեսակ մը առուտորի ապրանք են մարդկային գազանական կիրքերու: Հող կըսկսի նոր կուր մը: Մարդկեղէն ահագին վոհմակ մը ունէր իր դիմաց:

— Պիտի յաջողիմ . . . :

Եւ կը յաջողի Որբանոցը փոխադրել Հիւանդանոցէն անջատ տեղ մը: որբերը ինքզինքնին կը գտնեն ուրիշ աշխարհ մը ուր մարդը գազան չէ . . . Յաջողեցաւ, բայց ամբողջ Հիւանդանոցը իր դէմ զինւեցաւ իր խաւարային զէնքերով. գաղտնի դաւեր նիւթեցին, ամբաստանութեան չարաշղուկ զրոյցներ ցանցեցին ամէն կողմ:

— Գնունին դաշնակցական է:

— Գնունին բարձին տակ ատրճանակ կը պահէ:

Հոգաբարձութիւնը սարսափահար իր սրբաքննութեան ատենը կը կանչէ Գնունին. առաջին ամբաստանութեան համար չի համարձակիր բերան բանալ և բոլոր ուժը կը թափէ ատրճանակի խնդրին վրայ: Ատրճանակ ինչպէս կընայ ներուիլ այդպիսի յանցանք մը, մանաւանդ Որբանոցին մէջ, ուր քանի մը կտոր միս ու քանի մը գունտ հաց կը խրկուի «բարեխնամ» կառավարութեան կողմէ՝ գողերու ու աւազակներու փորը կըտացնելու համար:

— Իրա՛ւ է, պ. Գնունի, որ բարձրնուդ տակ ատրճանակ կը պահէք:

— Այո՛, ոչ միայն բարձիս տակը, այլ և մէջքս:

— Ի՞նչ պէտք ունիք ատրճանակի:

— Պապը-Ալիի կտորածին օրը, երբ դուք ամենքդ ալ պահուած էիք, մենք Որբանոցին տղաքը բիրբրով միայն կըրցանք զինել ինքզինքնին պաշտպանելու համար: Իսկ ես բոլոր յոյս դրած էի ռեվոլյուցիոս փո-

ղին ու գնտակներուն վրան:

— Այ, պ. Գնունի, ձեր ստորձանակը պարզապէս դաւաճանութիւն մըն է Որբանոցին մէջ և հոգաբարձութիւնս չի կրնար ներել:

— Ձեր կարճ խելքին ըմբռնումն է ադ: Ես ստորձանակ պիտի ունենամ միշտ և եթէ դուք անխոյժ էք տակաւին մէյ մէկ հատ ունենալու, ամօթ ու վայ ձեզի, կը ցաւիմ վրանիդ:

Այդ դէպքէն քանի մը օր ետքը Գնունին Որբանոցէն դուրս կ'ելլէ ոստիկանութեան յանձնելու սպառնալիքին տակ: Բայց հոգաբարձութիւնը խոհեմութիւն կը համարի վճարել անոր տարեկան ամբողջ թոշակը — Պոլսի մէջ չտեսնուած բան մը — իր օձիքը ազատելու համար այդ «վտանգաւոր» մարդէն:

Գաշնակցութիւնը իր տենդոտ գործունէութեան մէջն էր այդ միջոցին. օգոստոս 14-ի պատրաստութիւնները կը տեսնուէին:

Գնունին հիմա իր ամբողջ ժամանակը — որուն մէկ շնչին մասը միայն կը գրաւէին իր մասնաւոր դասերը — նւիրեց գործին. օր մը Սամաթիա, օր մը Իւսկիւտար օր մը Բերա, շարունակ իր խումբերուն հետ կ'անցընէր իր ժամանակը:

Յունիս 3-ի կախաղանները իր դառնութեան չափը լեցուցին: Գնունին վճռին գործագրումէն քանի մը օր առաջ առաջարկեց Վեդր. Վօմիտէին ուժակիր խումբի մը գլուխն անցած՝ սաստիկեցնել դահիճները, խորտակել կախաղանը և տղաքը ազատել: Գնունիի առաջարկը, որ շատերուն ալ տենչն էր, կարելի չեղաւ իրագործել. պատրաստութիւնները վերջացած չէին, կը վախցուէր ամբողջ գործ մը գահավիժել:

Անկէ ետք Գնունին բոլորանւէր խրեցաւ իր նոր ստանձնած գործին մէջ — պատրաստելու Սամաթիոյ կռիւր, որուն ծրագիրը մշակած էր ինքը Սուրէնի և Միսակեանի հետ: Ալ կը հանդարտի, ինքն իր մէջ ամփոփւած. ամփոփւած մանաւանդ գնդակի, ուժանակի և ուղեւորու իրեն այնքան սիրելի զօսանքին մէջ:

Յուլիսէն սկսած մինչև դէպքին օրը ցանցառ կերևնայ իր բարեկամներուն. Սամաթիայէն դուրս կ'ելլայ կօմիտէներու արտասովոր ժողովներուն ներկայ ըլլալու միայն: Օգոստոս 13-ի իրիկունը վերջին ժողովէն դարձին, ուրախ ուրախ իր վերջին մնաք բարովը կըսէ բոլոր իր ընկերներուն, ամենուն հետ ալ համբուրելով:

Նոյն օրը հետևեալ երկառղը կը գրէ իր մէկ մտերիմին.

Միտելո եմ,

վառը հարմուկն օրն է... Ազատութեան ոգին թուերը քայ աննամբեր ինձի կըսպասէ: Ներք՝ որ ստանց քեզի կանխու տուր տալու, վերջնական որոշում տուի: Հարմուկն շարքը կ'ընդունիս: Կարօտազին նամբոյններով՝

13 օգոստ. 1896

Շ Ա Շ Ն Ն

Գնունին պատրանքի մէջ չէր:

Երգգար իր քայլին օրհասական ելքը. չընկրկեցաւ: Վաւին առտուն կանուխ ելաւ. գիտէր թէ իր վերջին օրն էր. բայց մահուան հանդէպ չկորսնցուց իր պաղարիւնը: Սովորականէն շատ երկար զբաղեցաւ իր արդուղարդով. կարծես հարսնիքի կը պատրասուէր իրօք:

Սամաթիոյ մէջ սկսելիք կուէն առաջ վերջին ժողով մը որոշած էին ընել Միսակեաններու տան մէջ:

Վաւին ղեկավարները՝ Գնունին, Անդրէասեանը, Միսակեան և Արապեան, առտւան ժամը 7-ին կը պատ-

րասուէին արդէն ժամագրավայրէն մեկնելու, ամէն մէկը իր կուռի դիրքը գտնելու համար, երբ յանկարծ Միսակեաններու տունը պաշարեցաւ:

Իրապէս Գնունին ձերբակալելու եկած էին: Տանջանքի տակ կորդւած խոստովանութիւն մը այդ անունը տւած էր իրր պետ մօտալուտ խոռովութեան մը...

Չորս քաջերուն կը մնար անձնատուր ըլլալ կամ մեռնել:

Բայց անոնք արդէն մահը կը փնտռէին. չչիթեցան. նախկին ծրագիրը ալ անիրագործելի էր. որոշեցին պաշտպանողական դիրք բռնել հաղորդել կուռի միւս կէտերուն իրենց կացութիւնը և անխախտ պահպանելով՝ որոշումը՝ կուռը միայն կէսօրին սկսիլ: Գնունին հեգնոտ քաղաքավարութեամբ մը կը յայտնէ պաշարող ոստիկաններուն, թէ կէսօրին անձնատուր պիտի ըլլայ:

Այնչափ մեծ էր հայ յեղափոխականի ազգած սարսափը, որ ոստիկանները չեն համարձակիր բռնութիւն իգործ դնել և ապճը ապճը կը կենան տան առջև 5 ժամէն աւելի, սպասելով որ կէսօրին Գնունին կամովին անձնատուր ըլլայ:

Կէս օրէն կէս ժամ անց՝ Գնունին կը նետէ առաջին ուղեքը, որուն կը պատասխանէ իսկոյն Լէպլէճի փողոցին ուղեքը...

Կըսկսի կուռը, ահաւոր, իր տեսակին մէջ անօրինակ ոչ ինքնապաշտպանութեան, այլ ահաւոր բողոքի մը...

Գնունին գլխաբաց՝ մէկ ձեռքը՝ ուղեքը, միւսը՝ ուղեք, վրէժխնդրութեան ոգիի պէս կերևնայ պատուհանին առջև սև մուխին ու խլացուցիչ որոտներուն մէջ: Իր ուղեքը շանսատակ կը փռեն Գահիճին զինւորները, իր դառն ու նախատալից խօսքերը ահարկու ձայնով մը ուղղւած Մարգասպանին՝ սուկում ու կատաղութիւն կ'ազդեն ներկայ բարձրաստիճան զինւորականներուն:

Ոչ թէ սպանել կ'ուզէին զինքը, այլ ողջող բռնել: Հիւսնին ալ կը վազէ կուգայ Սամաթիա, կը կանգնի վարը փողոցին մէջ, պատուհանին առջև. շան պէս կըսկսի քծնիլ Գնունին որսալու համար. «հայրագութ» սուլթանը պիտի ներէր իրեն ու պատիւներ ալ պիտի տար...

— Գուն չէ՛իր, դազան, որ 6 ամիս չարչրկեցիր ինձի բանտին մէջ: Բեզ ալ կը ձանձնանք, խօսքերդ ալ կը հասկնանք: Գնա, պատմէ՛ տեսածդ Երկրդի Գահիճին և ըսէ՛ որ աս նախերգանքն է ըլլալիքին: Անձնատուր ըլլա՛լ, հա՛, հա՛, հա՛... մեր դիակները կը ստանաք, բայց մեր մահը ձեզի շատ սուղ պիտի նստի... Համիդին գահը պիտի տուժէ հայ ժողովուրդին չարանքները...

Հիւսնին ինքզինքը կ'ուտէ, բայց ի՞նչ կրնայ ընել սուլթանին բռնակալ ուժը չի հասնիր մինչև այդ պատուհանը: Տղաքը կը մերժեն որ և է բանակցութեան մտնել զինւորականներուն հետ, առանց ղեսպանական թարգմաններու:

Եւ ուղեքը կը գողան ու կը բղկտնէ Համիդի զինւորները:

Մնացածը ճանօթ է արդէն:

18 ժամերու դիւցազնական կուռ մը ետք, երբ ոչ յոյս կը մնայ, ոչ ուղեքով չէր, չորս քաջերը կորոշեն ինքնասպան ըլլալ: Գնունին կըսպասէ այդ որոշումին

ալ գործադրումին . . . կը տեսնէ իր շուրջը իր սիրելի Սուրէնի վերջին շղաճգութիւնները յորժինի ազդեցութեան տակ, ականատես կը լլայ Միսակեանի և Արաբեանի հոգեւորքին . . . վայրկեան մըն ալ՝ կը նետէ իր վերջին ուժերը զինւորներուն շարքի մէջ և ռեզիլ-վերի փոշն ալ հուղէ իր բերանը . . .

Գնունին կուողներու առաջինը և մեռնողներու վերջինն եղաւ:

* *

Պալլաքլի հանգստարանին մէջ՝ պարզ հողակոյտ մը, որ մարդկային յարգանքի ո՛չ մէկ նշանը կը կրէ իր վրան—նախանձոտ գուրգուրանքով մը կը պահէ ոսկորները այդ քաջերուն, որոնք գիտցան արհամարհել մահը՝ կեանքի հաճոյքը պարտքի կատարումին մէջ որոնելով:

Բուսական կեանքի մէջ գետնաքարը՝ հոգիով և մտքով թզուկները անկարող էին և անկարող եղան այդ դիւցազնական քայլը ըմբռնելու:

Բայց թշնամի մը, Միսակեաններու տունը պաշարող զինւորներուն հրամանատարը, սքանչացումով կը հաստատէր որ եթէ հարկւր Գնունի ըլլային հոն, իրենք ամօթապարտ ետ դառնալու պիտի հարկադրուէին:

Այդ գնահատուիչ ալ աւելի կարժէ. բայց Գնունիի աճիւնը կրնայ խաղաղ մնալ:

Հայ նախճիրներու դաշտին մէջ կը վերսկսի շարքը նոր հերոսներու, որոնց թիւը լէգէօն է, որոնց նշանաքանը՝ դիմել, անխոնջ դիմել դէպի իդէալը, նոյն ճամբով, ուր քալեցին իրենց նահատակ ընկերները, ուր ինկան անոնք, հարթելով ճամբուն վեհերն ու անդունդները իրենց անշնչացած դիակներով:

Հուսման

Ե Ի Բ Ո Պ Ա Վ Ա Ն Թ Ե Ր Թ Ե Ր Է Ն

ԿՕՐԵՍՊՕՆԴԱՆՍ ՊՕԼԻՏԻԿ.— Իրաւ է, որ գաւառներու մէջ իրենց յուսահատ կացութեան հետեւանօք, հայոց մէջ ստուգիւ մեծ դժգոհութիւն կը տիրէ: Իրանագիտական շրջանակներու մէջ այն կարծիքը կը գերակշռէ, թէ Բ. Դուռը իր սեփական շահուն համար բան մը ընել պարտաւոր է հայ ազգին:

ՍՏԱՆԻԱՐԻԻՆ կը հաղորդեն Պոլսէն թէ վանի անդիական հիւպատոսին մէկ հեռագրին համաձայն, կը կարծուի թէ չորս հայ խումբեր կը գտնուին տակաւին օսմանեան հողի վրայ, թէև թուրքերը կը յայտարարեն թէ անոնք ետ մղած են Պարսկաստան:

Վանի և Մուշի իշխանութիւնները կը ջանան հաշտութիւն մը առաջ բերել հայերու և քիւրդերու միջև:

ԴԵՅԼԻ ՆԻՍԻՆ կը հաղորդեն Թուրքիոյ հեռուեալ մանրամասնութիւնները հայ Ֆէդայիներու յարձակումի մասին Խանասորի հովտին մէջ գտնուող քիւրդերուն վրայ:

Հայերը սահմանն անցան օգոստ. 6-ին և թշնամին յանկարծակիի բերին վրաններու ներքև: 3 — 600 հոգի սպաննեցին ու վերաւորեցին: Այդ քաջագործութեան ևս, հայերը, որ միայն 20 հոգի կորսնցուցած էին, լեռները քաշեցան: Սուտ է բոլորովին, թէ կիւներ ու մանուկներ տանջած կամ սպաննած ըլլան: Հայերը ձեռք ձգած են կարևոր ստուգազրեր:

ԿՕՄԲԱ (Աթէնք).— Պոլսէն եկած վերջին լուրեր-

րուն համաձայն՝ Բ. Դուռն մէջ պայթած ուժեղակէք ծրարը 48 հոգի սպաննած և բազմաթիւ մարդիկ վերաւորած է:

Հայ պատամուրեցու շարժումը Վասպուրականի մէջ մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ դժբախտ ժողովուրդին, որ այնքան տարիներէ ի վեր կը հեծէ մահիկի բռնապետութեան ներքև:

ԳՕԼՈՒՄ.— Օսմանեան կառավարութիւնը Պարսկաստանին ծանուցագիր մը խրկեց, պահանջելով անմիջական պատժումը այն խումբերու, որոնք սահմանն անցած են սպաննելու, աւերելու և թալանելու համար: Ար պահանջէ վերաւորեալներուն և մեռածներու ընտանիքներուն համար ալ տուգանք, իսկ պարսիկ զինւորական իշխանութիւններուն, որոնք չկրցին արշաւանքն արգիլել խիստ պատիժ:

ՄԻՄՕՐԻԱԼ ԴԻՊԼՕՄԱՏԻԿ.— Թէ հրանի դահլիճը կը պնդէ թէ ինք Բ. Դուռն իմաց տւեր է Պարսկաստանն պատանող հայերուն դաւադրութեան և շարժումներու մասին: Ար մերժէ ամէն պատասխանատուութիւն և կը յայտարարէ, որ եթէ թիւրք զինւորները լաւ պահանած ըլլային սահմանագլուխը, հայերուն վերջին արշաւանքը տեղի չէր ունենար:

ՄՕՐՆԻՆԿ ՊՕՍՏ.— Պարսկական սահմանադէսի հայ գործակալները նոր արշաւանք մը ընել կը մտածեն: Հրաման տրեցաւ պարսկա-թուրքական սահմանադրուխը զօրք խրկել:

ՌԵՅՏԻՐԻ ԳՈՐԾ. Մարշալ Չէքի փաշան կը հեռագրէ, թէ հայ աւազակները իրենց վերաւորները Պարսկաստանի սահմանը, Հաֆուան(°) դիւրս փոխադրած են և յաջողած են 500 ձիաւոր հանել Պաշկալէի վրայ յարձակելու համար: Սակայն գայմազամ Հալիմ պէյ և Պաշկալէի իր պաշտօնակիցը, ուժերնին միացնելով՝ յաջողեցան արգիլել(°) հայ յեղափոխականներու խուժումը դէպի Թիւրքիա: Յաւանք է տեսնել որ քանի մը տեղական պարսիկ իշխանութիւններ հայ արշաւողներուն դէմ անփոյթ կը գտնուին հարկաւոր միջոցներ ձեռք առնելու և մինչև իսկ կողմն անոնց,— իրողութիւն մը, որ երկու երկիրներուն միջև եղող յարաբերութեան ու դաշնագրութիւններուն համաձայն չէ:

Նոյն գործակալութիւնը կը հեռագրէ օգ. 31-ին թէ պատրիարքը Մարդասպանին գահակալութեան տարեգարձի օրը ներկայացեր է պալատ հայ ազգի կողմէն բարեմաղթութիւններ ընելու: Մարդասպանը իր հոհունակութիւնը յայտնած է ընդհանրապէս հայ ազգին(°) և մասնաւորապէս պատրիարքին ընթացքին համար: Վերագործին պատրիարքը մաղթանք կատարած է Մայր եկեղեցիին մէջ:

Պատրիարքարանը պատրաստած է շերտահալութեան ուղերձ մը այն ներողատուութեան համար, որ Մարդասպանը ցոյց տուած է հայ ազգին նկատմամբ վերջին դէպքերու միջոցին:

Ն Ի Բ Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ե Ր Է Ն

ՍՄՐԱՅՐՈՒԹԵԱՆ մէջ ստացած է. Սուրինա՝ Սարգիսեան 20 Փր. Սուլաւա՝ Թէոփիլեան 1 Ջը. Բաբիլոնէն՝ Շէմս 2 ուրբի, Մ. Գ. 3 ուրբ.

Լօզան՝ X-ից 5 Ֆր.—Ժընև՝ Շահէնից 2 Ֆր., 55 ս
 Բ-էն Էդիսոնի գրեթե մեքենայ մը (միսէօգրաֆ) № 4:
 Պուքրէշի Ամպ խ.-էն՝ Ա. Պ. 5 Ֆր., Գ. Արսլանեան 4 Ֆր.,
 Յ. Շաքարձեան 2 Ֆր., Բ. Արմազանեան 2 Ֆր., Յ. Ճա
 մուզեան 1 Ֆր., Աւետիս Մինասեան 2 Ֆր., Կայծակն
 խումբէն՝ Ա. Ճ., Կ. Գ., Յ. Կ., Զ. Բ., Գ. Թ., Յ. Հ.,
 Պ. Կ., Մ. Բ., Յ. Ա., Ա. Գ. 1-ական Ֆր.:

ՈՍՎԵՐԱՆՔ քղ-ի Կօմիտէն ստացած է.

Արմէն 20 օսմ. ոսկի, Թուրքի 50 օսմ. ոսկի, Արգոս
 10 օսմ. ոսկի, Բուլղարեան Լօան 15 օսմ. ոսկի, Արգոս
 25 օսմ. ոսկի, Բալթիկ 30 օսմ. ոսկի, Ռուսի 75 օսմ. ոսկի.
 Անդրանիկ խ. 30 ևս 29 1/2 դահ., Քամելիա խ. 25
 ևս 25 դահ., Արտուս խ. 12 ևս 12 դահ., Ասիւն
 10 դահ., Հօշոթ, Քաղամ, Աղբ և Խալիկ 40 դահ.,
 Արտորդաց խ. 30 դահ.:

ՅԱՊԱՐ քղ-ի Կեդր. Կօմիտէն ստացած է

Մայիսի ամսամիջաբանները՝
 Արէտ Կօմիտէ 70 դհ., Սուրիչ շրջ. 55 դհ., Զրմէտ
 շրջ. 27 դհ., Գեղընիկ շրջ. 20 դհ., Փոթորիկ շրջ. 40
 դհ., Մամիկոնեան շրջ. 30 դհ., Կուուփ շրջ. 30 դհ., Կո
 ռածին շրջ. (ապրիլ և մայիս) 40 դհ., Բ. Ս շրջ. 47 1/2 դհ.,
 Յունիսի ամսամիջաբանները.
 Արէտ Կօմիտէ 70 դհ., Սուրիչ շրջ. 55 դհ., Գեղընիկ
 շրջ. 20 դհ., Զրմէտ շրջ. 27 դհ., Կոռածին շրջ. 20
 դհ., Սուր 15 դհ.:

Գնդակ շրջ. (յունիս և յուլիս ամսամիջաբան) 95
 դհ., Փոթորիկ շրջ. 40 դհ., Մամիկոնեան շրջ. 30 դհ.,
 Կուուփ շրջ. 30 դհ.:

Յուլիսի ամսամիջաբանները՝

Արէտ Կօմիտէ 70 դհ., Սուրիչ շրջանակ՝ 55 դհ.,
 Գեղընիկ շրջ. 20 դհ., Զրմէտ շրջ.՝ 27 դհ., Փոթորիկ
 շրջ.՝ 40 դհ., Մամիկոնեան շրջ. 20 դհ., Կուուփ շրջ.
 30 դհ., Սլաք շրջ.՝ 30 դհ., Կոռածին շրջ.՝ 20 դհ.:

Օրտու քղ-ի Բանակ խմբէն Ժորժի միջոցաւ 37 1/2 դհ.:

ՆԱԽԱՅԱՆԳԻՍՅՈՒ ՎՅՈՒՄՆԵՐ Կօմիտէն ստացած է.

Գաղթամիայրի մասնաձիւղէն՝ Հովարարէն՝ Ծով 1
 ոււրի, Սարեակ 1 ո., Մօտիկ գիւղէն Յարութիւն 10
 ո., Կարմիր գիւղէն Ստ. Պալառ 2 1/2 ո., Սաչին 5 ո.,
 Զրաշէնի Պանահիտ Մասնաձիւղէն 101 ո., Կլրիկի
 Պարթուն Մասնաձիւղէն՝ Կացին 100 ո., Աստղ 20 ո.։
 2որս մարդ 5 ո. 10 կ.։ Սև ջուրից՝ Յ. Մ. Ս. Եղ
 բայրներ 50 ո., 2Եխ գիւղից՝ Կ. Բ. 5 ո., Ս. Բ. 5 ո.,
 Կ. Ս. 15 ո., Ապառատ գիւղից՝ Յ. Կ. 10 ո., Յ. Ա. 5 ո.,
 Մ. Բ. 5 ո., Յ. Ա. 5 ո., Կ. Ս. 10 ո.։ Հուր քղ-ի
 մասնաձիւղի միջոցաւ Դաշտ քղ-ից՝ Սերգօ 5 ո., Ե
 ուանդ 5 ո., Արէտեան 10 ո., Համբերութիւն 10 ո.,
 Լևոն 2 ո., Խնձոր 2 ո., Արտակ Գնունի 25 ո., Այ
 րո 10 ո., Բուռակ 10 ո.:

ԲԵՐԳ քղ-ի Կօմիտէն ստացած է մինչև 15 յունիս.

Խոսրով 128 1/2 դհ., Սուրէն 73 1/2 դհ., Ապրօ 19
 դհ., Երուանդ 19 դհ., Ասլան 9 1/2 դհ., Մուշեղ 66 1/2
 դհ., Կամար 38 դհ., Մ. Կացին 21 դհ., Օժանդակ խ.
 100 դհ., Գնդակ խ. 80 դհ., Շանթ խ. 74 դհ., Ռուսթ
 խ. 30 1/4 դհ., Արօր գիւղի Մարձու խ. 52 3/4 դհ., Ծով
 գիւղի չորս անձերէ 20 դհ.:

ՊԱՐՄԱՆԵԱՆ Կեդր. Կօմիտէն ստացած է.

Ֆիլիպպէ քղ-էն՝ Պարթե՝ Կանանց Ընկերութենէն
 251 լև 50 ս. Ա-ի ձեռամբ գաղթական հայաստան-

ցիներէն 100 լև, Պ. Ե...րից 100 Ֆր., Արցախ 100 Ֆր.,
 Մանած 100 Ֆր., Ս. 100 Ֆր., Վարած 40 Ֆր., Ա. Գոշ
 20 Ֆր., Ա. Կ. 20 Ֆր., Գործարանատէր 20 Ֆր., Թ. 10
 Ֆր., Գ. 10 լև, Բ. Եղբ. 6 լև:

ՎԱՐՆԱՅԻ Կօմիտէն ստացած է.

Խաչատրեան 2 լև, Յարութիւն 5 լև, Օր. Ալիս 10
 լև, Ս. Վերժին, 10 լև, Ասիւն Հ. 5 լև, Աստղիկ 5 լև,
 Օր. Վարդ 5 լև, Շուրիկաք խ. 8 լև, Թոխիչ խ. 6 լև,
 Փետուր խ. 1 լև, Ռուսթ խ. 2 լև, Յամիկ 2 լև, Ռճ
 1 լև, 2որ խ. 9 լև, Մահակեան խ. 4 լև, Տիգրանուհի
 1 լև, Գրիգոր 1 լև, Ասիւն Հ. 5 լև:

Շումլայի մասնաձիւղէն (յունիս).

Մասնաձիւղի անդամներ 16 լև, Կայծ խ. 5 լև 65
 ս, Ծաղում խ. 14 լև, Հուր խ. 6 լև, Արշաւանք խ.
 5 լև, Հրացան խ. 12 լև 10 ս, Վարազ խ. 9 լև, Ա.
 Խանամիրեան 4 լև:

Աստղիկ խ. 14 լև, Քաղնիք խ. 4 լև, Գալուստի
 ձեռքով՝ Պուշիա 10 լև 30 ս, Ռճ 5 լև, Հրանտ 2
 լև, Եփրատ խ. 8 լև, Վ. Տ. Հ. 5 լև, Հ. Մելիքեան 3
 լև, Տ. Վ. 5 լև, Յ. Գ. 1/2 նապ. 1/4 օսմ. ոսկի, Ս.
 Պ. 2 լև, 2որ խ. 9 լև, Դաշտ խ. 10 լև, Սուրենի
 16 լև, Մահակեան 9 լև, Պալքեան 4 լև 50 ս, Յով
 սէփեան 1 լև 50 ս, Էլիանեան 1 լև 50 ս, Ա. Զ. 1
 լև, Ծծան խ. 4 լև, Վ. Տ. Հ. 350 լև 20 ս, Մ. Մ.
 41 լև 20 ս, Փիշիարով 103 լև, Աշխէն խ. 8 լև,
 Արջալոյս խ. 8 լև, Արասի 20 լև 50 ս, Զրից 716
 լև 50 ս, Համազասպ 103 լև, Փայլակ 10 լև, Գնէլ
 1 լև, Մանաձիւր 1 լև, Ասիւն Պ. 3 լև, Հայկ 1
 լև, Աշտարակ 1 լև, Ճանաչող 1 լև, Շումլայի Մաս
 նաձիւղից 100 լև, Կորից 20 լև 60 ս.:

ՌՈՒՅՆՈՒՅԻ Կօմիտէն ստացած է.

Արարատ խ. 25 լև, Գաղտնապահ խ. 35 լև, Կոր
 Աշխարհ խ. 20 լև 50 ս, Պանդուխտ խ. 43 լև,
 Թոնոյա քղ-էն Գ. Մարգարեան 10 լև 30 ս, Շըր
 ձովայէն Սթէֆօ Թ. 3 լև, Յովսէփ Թ. 3 լև, Կրակից
 2 1/2 լև, Կայծակից 2 1/2 լև, Բարսեղ Մ. 1 լև, Ս.
 Օհաննիսեան 2 լև:

ԲՈՒՐԳՍԱՅԻ Կօմիտէն ստացած է.

Կամարակն խ.-էն 49 լև, Եփրատ խ.-էն 4 լև,
 Տարօնի խ. 13 լև, Արշալոյս տիկնանց խ. 19 լև 20 ս.
 Վ. Սրճ-ի գանձանակ 19 լև, Մ. Սրճ-ի գանձ. 6 լև,
 Մ. Տ. Յով. Սրճ-ի գանձ. 7 լև, Աթոռ 5 լև, Կ.
 Աբր. 1 լև:

Վ. Րիպակ Պրոշակ՝ № 8-ի մէջ.
 Ասիւնէն՝ փոխանակ 2 լևի պէտք է 3 լև լինի:

Ա Ջ Գ

Գրաշարին պատահած մի դժբախտութեան պատ
 ճառով՝ այս համարը անկարող եղանք իր ժամանակին
 լոյս ընծայել:

Խմբագրութեան գիմէլ հետեւեալ հասցեով՝
 Rédaction du Dröschak, Genève (Suisse)